

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова

Ю. В. Ломжець

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО УКРАЇНИ
Методичні вказівки з навчальної дисципліни

Рекомендовано Методичною радою НУК

Електронне видання на CD-ROM

Миколаїв 2010

УДК 349.6 (07)

Рецензент канд. юрид. наук, доц. І.В. Дмитриченко

Електронний аналог друкованого видання

Ломжець Ю.В. Екологічне право: Методичні вказівки. – Миколаїв: НУК, 2010. – 39 с.

Кафедра правознавства

Розглянуто основні положення курсу "Екологічне право". Викладено тематичні плани лекційних і практичних занять, а також подано список рекомендованої літератури для самостійного опрацювання студентами.

Вказівки підготовлено на основі програми вищої освіти за професійним напрямом 6.030401 "Право", навчальна дисципліна "Екологічне право".

Рекомендовано використовувати у навчальній роботі при підготовці студентів за освітньо-кваліфікаційними рівнями "молодший спеціаліст", "бакалавр".

1. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ

Розвиток людства в XX столітті ознаменувався видатними відкриттями в галузі науки і техніки. З одного боку це викликало бурхливий розвиток виробництва, з іншого — спричинило настання несприятливих змін в навколишньому природному середовищі. За даних умов з кожним роком збільшувалась кількість природних і техногенних катаклізмів. Розуміючи несприятливі наслідки своєї діяльності, людство розпочало активно співпрацювати в сфері охорони навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів. Результатом такої співпраці стала система міжнародно-правових норм, названа екологічним правом. У другій половині XX столітті екологічне право стає самостійною галуззю права в більшості країн світу.

В цей же час активізується наукова діяльність у сфері екології. Екологічне право входить до програм навчання майбутніх юристів.

Під час вивчення курсу екологічного права студенти повинні засвоїти такі основні питання, як:

- історія природоохоронного руху;
- поняття та предмет екологічного права;
- екологічні права громадян;
- право екологічної безпеки;
- заповідна охорона природи;
- право власності на природні ресурси;
- право природокористування;
- відповідальність в екологічному праві.

Останнім часом в Україні видані підручники з екологічного права, авторами яких є українські вчені: Андрейцев В.І. (К.: Вентурі, 1999), Дмитренко І.А. (К.: Юрінком Інтер, 2001), Гетьман А.П., Шульга М.В. (Х.: Право, 2005), Малишко М.І. (К., 1997), Погребной А.А., Каракаш І.І. (Х.: Одіссей, 2001), Тищенко Г.В. (К.: Юмана, 2001). При підготовці вка-

заних питань студенти можуть також використовувати монографії видатних європейських вчених-юристів Вайнера Д. і Реймерса Н. У роботах цих авторів аналізуються проблеми розвитку екології в СРСР та наводяться основні екологічні теорії, гіпотези і принципи.

Не менш цікавими є досягнення таких російських авторів, як Бринчук М.М. (М., 2000), Єрофеев Б.В. (М., 1995), Винокуров Ю.Є. (М., 1997), Жевлаков Е.М. (М., 1997).

Студентам також рекомендується використовувати матеріали, що публікуються вченими-екологами та юристами в наступних періодичних виданнях: "Право України", "Государство и право, Вестник МГУ, Хозяйство и право, Юридичний журнал, Зеленый мир, Экология и закон".

Рекомендується також відвідувати сторінки в Інтернеті: офіційний сайт Міністерства охорони навколишнього середовища (<http://www.menr.gov.ua>), Комітету Верховної Ради України з питань екологічної політики (<http://ecology.org.ua>), проекту "EcoLife" (<http://www.ecolife.org.ua>), екологічного проекту "Інтер-Еко" (<http://www.eco.com.ua>), Всеукраїнської екологічної Ліги (<http://www.ecoleague.net>).

Вивчення курсу екологічного права передбачає набуття навичок роботи з екологічним законодавством України, міжнародними актами. Все це обумовлює необхідність самостійного вивчення студентами спеціальної літератури й актів законодавства.

Розподіл навчального часу

Розподіл навчальних годин на семестр за видами навчальних занять відповідно до навчального плану здійснено таким чином:

Семестр	Загальна кількість годин/кредитів	Розподіл за семестрами та видами занять				Форма атестації
		Лекції	Практичні заняття	Індивідуальні заняття	Самостійна робота	
7-й	72/2	18	18	18	18	Іспит

Мета і завдання дисципліни

Мета вивчення дисципліни – засвоєння студентами основних положень екологічного законодавства України, принципів його застосування та вдосконалення, а також вивчення основних норм міжнародного екологічного права.

Завдання дисципліни – ознайомити студентів з основними законодавчими актами та міжнародними нормами у сфері екології, провести їх аналіз.

Після вивчення дисципліни студенти повинні:

знати:

історію природоохоронного руху в Україні;
положення основних нормативно-правових актів, що регулюють екологічні відносини в Україні та світі;
екологічні права та обов'язки громадян України.

уміти:

складати еколого-правові документи;
застосовувати норми екологічного права України;
вирішувати конкретні практичні питання, пов'язані із застосуванням норм екологічного права.

мати уявлення:

про систему, напрями та методи правового регулювання природоохоронної діяльності в Україні.

2. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Програма змістових модулів курсу

№ з/п	Назва змістового модуля	Кількість		
		годин	кредитів	балів
1.	Основи екологічного права України; Право екологічної безпеки	36	1,0	30–50
2.	Природоохоронне право Основи природоресурсного права України	36	1,0	30–50
	Разом:	72	2,0	60–100

3. ЗМІСТ ЛЕКЦІЙНОГО КУРСУ

Тема 1. Загальна характеристика екологічного права України

Поняття екологічного права. Предмет і методи екологічного права України. Основні принципи. Джерела екологічного права. Система галузі.

Література: [1, 52–55, 56, 81, 84, 90, 107, 122, 142]

Тема 2. Екологічні права та обов'язки громадян України. Контроль і нагляд за дотриманням екологічного законодавства

Основні екологічні права людини і громадянина. Гарантії їх дотримання. Обов'язки громадян у сфері охорони довкілля і використання природних ресурсів. Види і форми контролю за дотриманням норм екологічного права. Нагляд у сфері охорони природи.

Література: [1, 13, 39, 49–51, 53, 60, 67, 76, 83, 123, 130, 133, 153]

Тема 3. Екологічна безпека

Правове регулювання захисту населення від надзвичайних ситуацій. Право екологічної безпеки. Екологічна експертиза. Стандартизація та нормування у сфері охорони довкілля. Екологічний аудит.

Література: [1, 13, 17, 18, 35, 38, 52, 61, 64, 71, 73, 76, 77, 128]

Тема 4. Спеціальний правовий режим екологічно уражених об'єктів, забруднених територій і зон надзвичайної екологічної ситуації

Правовий режим зони екологічного лиха. Особливості правового регулювання в умовах надзвичайних ситуацій. Спеціальні правові режими використання екологічно уражених природних ресурсів. Правовий статус і соціальний захист громадян, постраждалих від надзвичайних екологічних ситуацій.

Література: [1, 12, 13, 17, 25, 26, 52–56, 71, 75, 95, 146]

Тема 5. Природно-заповідний фонд України

Історія природоохоронного руху в Україні. Види територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Правове регулювання функціонування курортних та оздоровчих зон. Програма формування екологічної мережі.

Література: [1, 7, 13, 14, 27, 28, 52–55, 60, 67, 71, 150]

Тема 6. Міжнародне екологічне право

Поняття та система міжнародного екологічного права. Загальна характеристика джерел міжнародного екологічного права. Основні принципи. Об'єкти міжнародно-правової охорони.

Література: [1, 6–11, 56, 57, 96, 97, 104, 109, 111, 130, 149]

Тема 7. Основи природоресурсного права України

Поняття й ознаки права власності на природні ресурси. Суб'єкти права власності. Об'єкти права власності на природні ресурси: поняття, ознаки та види. Форми права власності на природні ресурси. Поняття права природокористування. Основні види природокористування. Основні принципи використання природних ресурсів.

Література: [1, 2–5, 43, 66, 106, 119, 125, 126, 141]

Тема 8. Правове регулювання лісокористування

Поняття лісового фонду України та лісових ресурсів. Поняття, види та зміст лісових правовідносин. Право власності на лісові ресурси. Регулювання лісокористування в Україні. Правова охорона лісів.

Література: [1, 2, 41, 66, 92, 93, 105, 106]

4. ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Методичні рекомендації щодо підготовки до практичних занять

Дані методичні вказівки мають на меті надати допомогу студентам при самостійному вивченні курсу "Екологічне право". При роботі над курсом насамперед необхідно мати на увазі деякі наступні положення.

Екологічне право – комплексна галузь права. Відповідно охорона навколишнього природного середовища регулюється не тільки природоохо-

ронним законодавством, а й конституційним, адміністративним, господарським, цивільним, кримінальним тощо. Даний курс також тісно пов'язаний із теорією держави і права.

При підготовці тем особливу увагу слід приділяти діючому природоохоронному законодавству України – Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища", Закону України "Про природно-заповідний фонд України", Закону України "Про охорону атмосферного повітря" від 16.10.1992, "Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення", Закону України "Про екологічну експертизу", Лісовому кодексу України, Кодексу України про надра, Водному та Земельному кодексу України тощо, а також актам Президента України, Кабінету Міністрів України, Міністерства охорони навколишнього середовища, інших органів влади.

Як літературні джерела рекомендується використовувати монографії, збірки статей, статті в періодичних виданнях, основні з яких вказані в даних матеріалах.

Особливу увагу слід звернути на понятійний апарат науки екологічного права, засвоєння системи галузі.

Зміст практичних занять

Тема 1. Загальна характеристика екологічного права України

Поняття екологічного права. Предмет і методи екологічного права України. Основні принципи. Джерела екологічного права. Система галузі.

Вивчення курсу слід розпочати із питання про форми взаємодії суспільства і природи та їх розвитку на сучасному етапі. Для більш ґрунтовного сприйняття матеріалу з дисципліни студентам важливо розібратися в поняттях "природа", "навколишнє середовище", "екосистема", "природні ресурси", "екологічна безпека" тощо.

На основі знань теорії держави і права з'ясовується сутність екологічної функції держави і ролі права в регулюванні природоохоронних відносин, а також предмета і методу правового регулювання екологічного права.

Особливу увагу слід приділити історії розвитку екологічного права в Україні з часів Київської Русі до новітнього етапу розбудови державності.

На сучасному етапі екологічне право розвивається шляхом створення власне природоохоронного законодавства; екологізації природоре-

сурсного законодавства; екологізації цивільного, господарського, кримінального та іншого законодавств.

Важливим є питання про основні джерела екологічного права України. Особливу увагу слід приділити вивченню конституційних основ охорони навколишнього середовища. Центральне місце в класифікації джерел посідають міжнародні акти у сфері охорони довкілля.

На основі вивчення названих питань можна визначити ***екологічне право*** як комплексну галузь права, норми якої регулюють суспільні відносини в сфері використання природних ресурсів та охорони навколишнього середовища.

Слід також звернути увагу, що екологічне право України має дві підгалузі – природоресурсне та природоохоронне право.

Контрольні запитання

1. Назвіть основні етапи історичного розвитку екологічного права України.
2. Дайте поняття екологічного права України.
3. Які ви знаєте основні принципи екологічного права?
4. Перелічіть джерела екологічного права України.
5. З яких елементів складається система екологічного права?

Теми рефератів

1. Історія зародження екологічного права.
 2. Історія розвитку екологічного законодавства України в 90-х роках ХХ століття.
 3. Поняття, предмет, система екологічного права.
 4. Принципи екологічного права України.
- Література: [1, 52–55, 56, 81, 84, 90, 107, 122, 142]

Тема 2. Екологічні права та обов'язки громадян України.

Контроль і нагляд за дотриманням екологічного законодавства

Основні екологічні права людини і громадянина. Гарантії їх дотримання. Обов'язки громадян у сфері охорони довкілля і використання природних ресурсів. Види і форми контролю за дотриманням норм екологічного права. Нагляд у сфері охорони природи.

Інститут екологічних прав громадян – одна з новел українського законодавства. Його появу і розвиток слід розглядати в історичному ас-

пекті. Вихідним моментом у регулюванні екологічних прав людини в світі можна вважати положення, прийняте на Конференції ООН з навколишнього людину середовища 1972 року: "людина має право на свободу, рівність і сприятливі умови життя в навколишньому середовищі...".

Інститут екологічних прав громадян важливо оцінювати з точки зору залучення громадян до процесу охорони навколишнього середовища в Україні. Студенти аналізують діюче законодавство, насамперед Конституцію України та закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" і оцінюють стан дотримання екологічних прав в Україні.

Особливу увагу слід приділити аналізу змісту права кожної людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

При підготовці цієї теми необхідно враховувати правові, економічні, та інші гарантії реалізації екологічних прав громадян. При цьому особлива увага приділяється вивченню процедур захисту прав громадян і ролі судів у забезпеченні екологічних прав громадян.

Також слід пам'ятати, що реалізація екологічних прав усіх громадян неможлива без суворого дотримання кожним своїх екологічних обов'язків.

Друга частина даної теми стосується питання контролю та нагляду у сфері екологічного права. Студентам необхідно звернути увагу на те, що контроль як засіб забезпечення законності і дисципліни буває двох видів – державний і громадський. Слід з'ясувати місце державного контролю в системі державного управління навколишнім середовищем, визначити коло суб'єктів державного контролю, його форми та стадії, а також розмежування контролю та нагляду в сфері охорони навколишнього природного середовища.

Важливе значення для реалізації екологічного законодавства має система громадського контролю. В Україні його здійснюють громадські природоохоронні формування та громадські інспектори з охорони довкілля (див. Наказ Міністерства України "Про затвердження Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля" від 27.02.2002).

Контрольні запитання

1. Назвіть екологічні права громадян України. Якими є гарантії їх здійснення?
2. Екологічні обов'язки громадян.
3. У чому полягає державний контроль за дотриманням екологічного законодавства?
4. Значення громадського контролю у сфері охорони природи.
5. Співвідношення контролю і нагляду за дотриманням норм екологічного права.

Теми рефератів

1. Еколого-правовий статус людини в Україні.
2. Екологічні права та обов'язки громадян в інших країнах.
3. Державний контроль у сфері охорони природи.
4. Громадський контроль в екологічному праві.

Література: [1, 13, 39, 49–51, 53, 60, 67, 76, 83, 123, 130, 133, 153]

Тема 3. Екологічна безпека

Правове регулювання захисту населення від надзвичайних ситуацій. Право екологічної безпеки. Екологічна експертиза. Стандартизація та нормування в сфері охорони довкілля. Екологічний аудит.

На початку розгляду даної теми студентам слід визначитися з основними поняттями: екологічна безпека, надзвичайна ситуація, екологічна аварія, стихійне лихо та ін. (див. словник у даних методичних вказівках). В Україні створена система заходів, спрямованих на попередження, подолання або зниження ризиків надзвичайних ситуацій. До неї входять: екологічна експертиза, екологічний аудит, стандартизація та нормування в сфері охорони довкілля.

Екологічна експертиза являє собою діяльність, яка здійснюється з метою перевірки відповідності заходів з охорони довкілля, що передбачаються в проектних рішеннях, реалізація яких пов'язана з негативним впливом на навколишнє середовище. Виходячи з того, що екологічна експертиза проводиться, як правило, до здійснення запланованих робіт, то вона виступає ефективним інструментом попередження екологічної шкоди.

В Україні можливе проведення двох видів експертизи – державної і громадської. Студентам необхідно мати чітке уявлення про кожен з них. Різниця між ними відслідковується в процесі вивчення принципів і порядку проведення державної екологічної експертизи – обов'язковості її проведення, наукового обґрунтування висновків, незалежності в організації і проведенні тощо.

Особливу увагу слід приділити питанню про систему нормативів в сфері охорони довкілля за українським законодавством. У цій системі необхідно чітко розмежовувати нормативи якості навколишнього середовища, нормативи використання природних ресурсів, нормативи гранично допустимого шкідливого впливу на стан довкілля. При цьому необхідно мати на увазі специфіку джерел негативного впливу на навколишнє середовище – підприємств, транспортних засобів тощо.

Оскільки в природоохоронній практиці Україні застосовуються і нормативи, і стандарти, студенти повинні знати, чим вони відрізняються один

від одного. Необхідно також дати характеристику державних екологічних стандартів. Основну увагу слід сконцентрувати на вимогах стандартів, що стосуються продукції масового виробництва, яка є основним об'єктом стандартизації.

Важливе місце в системі захисту навколишнього середовища займає екологічний аудит. Основним завданням студентів є з'ясування цілей проведення екологічного аудиту, його об'єктів та форм проведення. Особливу увагу слід приділити вивченню різних видів екологічного аудиту – внутрішньому і зовнішньому, добровільному і обов'язковому. Обов'язковим є знання статусу екологічних аудиторів та аудиторських фірм.

Контрольні запитання

1. Дайте поняття екологічної безпеки.
2. Якою є мета, завдання екологічної експертизи, її об'єкти?
3. Назвіть види екологічної експертизи. Яким є порядок її проведення?
4. Спостереження. Стандартизація. Нормування.
5. Поняття та завдання екологічного аудиту. Екологічні аудитори.
6. Назвіть види екологічного аудиту. Яким є порядок його проведення?

Теми рефератів

1. Надзвичайні ситуації: поняття, засоби попередження та припинення.
2. Чорнобильська катастрофа.
3. Екологічна безпека.

Література: [1, 13, 17, 18, 35, 38, 52, 61, 64, 71, 73, 76, 77, 128]

ТЕМА 4. СПЕЦІАЛЬНИЙ ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЕКОЛОГІЧНО УРАЖЕНИХ ОБ'ЄКТІВ, ЗАБРУДНЕНИХ ТЕРИТОРІЙ І ЗОН НАДЗВИЧАЙНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ

Правовий режим зони екологічного лиха. Особливості правового регулювання в умовах надзвичайних ситуацій. Спеціальні правові режими використання екологічно уражених природних ресурсів. Правовий статус і соціальний захист громадян, постраждалих від надзвичайних екологічних ситуацій.

На початку вивчення теми студентам слід з'ясувати, що розуміється під екологічно небезпечною ситуацією. Насамперед вона характери-

зується таким станом навколишнього середовища, який є несприятливим для життєдіяльності людини. Тобто для визнання ситуації екологічно небезпечною повинно фіксуватися такий негативний вплив на довкілля, який супроводжується значними екологічними, економічними або соціальними наслідками.

Важливе значення для опанування студентами даної теми питання державного управління в умовах надзвичайної екологічної ситуації, а також принципів регулювання правового режиму в зоні надзвичайної екологічної ситуації: пріоритет захисту життя та здоров'я людей; непорушність конституційних прав і свобод людини і громадянина; комплексність заходів, спрямованих на нормалізацію екологічного стану; забезпечення населення достовірною інформацією про стан довкілля, можливу загрозу для життя та здоров'я людей і про виконання заходів, спрямованих на нормалізацію екологічного стану; невідворотність відповідальності осіб, винних у виникненні чи ускладненні надзвичайної екологічної ситуації.

Також у рамках даної теми студентам слід звернути увагу на такі питання: підстави оголошення території зоною НЕС, порядок такого оголошення, зміна меж території, на якій оголошується зона НЕС.

Центральною проблемою даної теми є встановлення правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації. Він являє собою особливий правовий режим, який може тимчасово запроваджуватися в окремих місцевостях у разі виникнення надзвичайних екологічних ситуацій і спрямовується для попередження людських і матеріальних втрат, відвернення загрози життю і здоров'ю громадян, а також усунення негативних наслідків надзвичайної екологічної ситуації. Запровадження відповідного правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації передбачає виділення державою та/або органами місцевого самоврядування додаткових фінансових та інших матеріальних ресурсів, достатніх для нормалізації екологічного стану та відшкодування нанесених збитків, запровадження спеціального режиму поставок продукції для державних потреб, реалізацію державних цільових програм громадських робіт. Студентам важливо дослідити зміни у правовому статусі і соціальному захисті під час НЕС.

Контрольні запитання

1. Поняття та види надзвичайних ситуацій. Що таке зона екологічного лиха?
2. Якими є особливості правового регулювання в умовах надзвичайного стану?
3. В чому полягає правовий режим території, на якій оголошено карантин?

4. Яким є порядок використання екологічно уражених природних ресурсів?

5. Охарактеризуйте правовий статус і соціальний захист громадян, постраждалих від надзвичайних екологічних ситуацій.

Теми рефератів

1. Державний захист населення від надзвичайних ситуацій.
2. Правовий режиму радіоактивно забруднених територій.
3. Правовий статус і соціальний захист громадян, постраждалих від надзвичайних екологічних ситуацій.

Література: [1, 12, 13, 17, 25, 26, 52–56, 71, 75, 95, 146]

Тема 5. Природно-заповідний фонд України

Історія природоохоронного руху в Україні. Види територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Правове регулювання функціонування курортних та оздоровчих зон. Програма формування екологічної мережі.

Роботу над цією темою слід починати з визначення поняття і класифікації видів об'єктів, що підлягають особливій охороні: вони поділяються на об'єкти природно-заповідного фонду, а також на курортні та рекреаційні зони.

Залежно від мети створення, режиму використання, розмірів об'єктів природно-заповідного фонду розрізняють природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. Студенту необхідно мати уявлення про різницю в правових режимах цих територій та об'єктів, про порядок їх створення та управління.

При цьому студенти повинні ознайомитись із новітніми тенденціями розвитку заповідної охорони довкілля. Важливе значення в цих процесах відіграє приєднання України до Всеєвропейської стратегії збереження біологічного та ландшафтного різноманіття (1995 р.) щодо питання формування Всеєвропейської екологічної мережі як єдиної просторової системи територій країн Європи з природним або частково зміненим станом ландшафту.

Контрольні запитання

1. Історія природоохоронного руху в Україні.
2. Поняття та види територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

3. Якими є правові засади функціонування природних заповідників і біосферних заповідників?

4. У чому виявляються особливості правового регулювання використання об'єктів природно-заповідного фонду?

5. Значення Загальнодержавної програми формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки.

Теми рефератів

1. Історія природоохоронної справи в Україні.
 2. Асканія-Нова – перший заповідник України.
 3. Загальна характеристика Червоної книги України.
 4. Внесок ЮНЕСКО у справу розвитку заповідних територій.
 5. Правовий режим курортних, оздоровчих і рекреаційних зон.
- Література: [1, 7, 13, 14, 27, 28, 52–55, 60, 67, 71, 150]

Тема 6. Правовий режим використання, охорони та відтворення об'єктів рослинного і тваринного світу

Поняття та об'єкти тваринного світу. Власність на об'єкти тваринного світу. Основні види використання тваринного світу. Правове регулювання полювання і рибальства. Поняття та об'єкти флористичних правовідносин. Правові аспекти охорони рідкісних і зникаючих тварин і рослин.

Перша частина даної теми стосується вивчення об'єктів тваринного світу, тому студенти повинні з'ясувати роль тваринного світу в житті людини і поняття тваринного світу як об'єкта правової охорони. Тваринний світ є одним з компонентів навколишнього природного середовища, національним багатством України, джерелом духовного та естетичного збагачення і виховання людей, об'єктом наукових досліджень, а також важливою базою для одержання промислової і лікарської сировини, харчових продуктів та інших матеріальних цінностей. ***Тваринний світ*** – це сукупність диких тварин, що знаходяться в природі у стані природної волі, постійно або тимчасово знаходяться на території України або які належать до багатств континентального шельфу. При цьому важливо розрізняти правовий статус об'єктів тваринного світу і домашніх тварин або тварин, що перебувають у неволі.

Вимоги щодо використання та охорони тваринного світу визначаються Законами "Про тваринний світ", "Про мисливське господарство та полювання", підзаконними актами, які складають значний нормативний масив. Вимоги українського законодавства про охорону тваринного

світу необхідно вивчати з урахуванням потреб у розв'язанні глобальної проблеми збереження видового різноманіття.

Студенти повинні знати правила полювання, рибальства, здійснення інших видів використання тваринного світу, а також вимоги щодо охорони вказаних об'єктів при розміщенні, будівництві населених пунктів, підприємств, споруд, видобутку корисних копалин.

Друга частина теми стосується проблем регулювання відносин використання та охорони рослинного світу. Відносини у сфері охорони, використання та відтворення рослинного світу регулюються Законами "Про рослинний світ", "Про охорону навколишнього природного середовища", "Про природно-заповідний фонд України", Лісовим кодексом України та іншими нормативно-правовими актами. **Рослинний світ** – сукупність усіх видів рослин, а також грибів та утворених ними угруповань на певній території. До об'єктів рослинного світу належать дикорослі та інші не-сільськогосподарського призначення судинні рослини, мохоподібні, водорості, лишайники, а також гриби на всіх стадіях розвитку та утворені ними природні угруповання.

Особливий об'єкт охорони тваринного і рослинного світу, а відповідно й уваги студентів – рідкісні і ті, яким загрожує зникнення видів тварин і рослин. Тому дуже важливим для найбільш повного розуміння даної теми є розгляд положень Червоної та Зеленої книг України.

У зв'язку з важливістю обліку і моніторингу тваринного і рослинного світу, експертизи і контролю як постійних функцій державного управління в сфері використання й охорони тваринного і рослинного світу необхідно розглянути відповідні вимоги фауністичного і флористичного законодавства.

Виконання вимог законодавства в сфері охорони і використання тваринного і рослинного світу забезпечується, зокрема, за допомогою застосування юридичної відповідальності. Студенти повинні засвоїти основи правового регулювання і знати практичні можливості застосування дисциплінарної, адміністративної, кримінальної та майнової відповідальності в даній сфері.

Контрольні запитання

1. Тваринний світ як об'єкт використання, відтворення і охорони.
2. Визначте право власності на об'єкти тваринного світу.
3. Якими є основні види права користування тваринним світом?
4. Поняття та види рослинних ресурсів.
5. Що таке флористичні правовідносини?
6. Дайте загальну характеристика Червоної книги України.

Теми рефератів

1. Діяльність міжнародних громадських формувань у сфері охорони тваринного і рослинного світу.

2. Червона книга України – основний інструмент захисту в сфері охорони тваринного і рослинного світу.

Література: [1, 7, 10, 13, 16, 21, 24, 29, 31, 46, 52–55, 60, 81, 95, 141]

Тема 7. Міжнародне екологічне право

Поняття та система міжнародного екологічного права. Загальна характеристика джерел міжнародного екологічного права. Основні принципи. Об'єкти міжнародно-правової охорони.

Вивчення теми розпочинається із виявлення факторів, які сприяли розвитку міжнародного екологічного права в системі міжнародного права. потім слід перейти до вивчення джерел, об'єктів і суб'єктів даної галузі. До об'єктів міжнародного екологічного права належать Світовий океан і його природні ресурси, атмосферне повітря, навколотземний космічний простір, окремі представники тваринного і рослинного світу, унікальні природні комплекси, частина прісноводних ресурсів, генетичний фонд Землі (чорнозем).

Суб'єктами виступають в основному держави і міжнародні організації. При вивченні міжнародного співробітництва з точки зору правового статусу організації поділяються на міжурядові та неурядові.

При вивченні джерел міжнародного екологічного права особливу увагу слід приділити наступним: Міжнародній Конвенції про транскордонне забруднення повітря від 13.11.1979, Всесвітній Хартії природи від 28.10.1982, Віденській Конвенції про охорону озонного шару від 22.08.1985, Міжнародній Конвенції про охорону біологічного різноманіття від 05.06.1992, Міжнародній Конвенції про ядерну безпеку від 20.09.1994.

З урахуванням ролі конференцій ООН з навколишнього середовища в розвитку міжнародного права і міжнародного співробітництва в сфері охорони навколишнього середовища студентам слід звернути увагу на рішення Бразильської конференції ООН – Міжнародну Конвенцію про зміну клімату від 09.05.1992.

Студенти повинні також мати уявлення про розвиток регіонального співробітництва в сфері охорони довкілля в рамках ЄЕС та СНД.

Контрольні запитання

1. Поняття та система міжнародного екологічного права.

2. Якими є основні принципи міжнародного екологічного права?

3. Поняття та види об'єктів міжнародного екологічного права.
4. У чому полягає правова охорона морського середовища?
5. У чому виявляється міжнародна боротьба зі зміною клімату?
6. Охарактеризуйте відповідальність у міжнародному екологічному праві.

Теми рефератів

1. Діяльність міжнародних громадських формувань в сфері охорони довкілля.
 2. Діяльність природоохоронних структур ООН.
 3. Міжнародна екологічна відповідальність.
 5. Міжнародний захист екологічних прав людини.
- Література: [1, 6–11, 56, 57, 96, 97, 104, 109, 111, 130, 149]

Тема 8. Правове регулювання лісокористування

Поняття лісового фонду України та лісових ресурсів. Поняття, види та зміст лісових правовідносин. Право власності на лісові ресурси. Регулювання лісокористування в Україні. Правова охорона лісів.

Ліси і нелісова рослинність відіграють важливу екологічну, економічну, рекреаційну роль. Тому студентам необхідно з'ясувати юридичне поняття "ліс", оскільки відносини з приводу охорони і використання іншої рослинності законодавством не регулюється. Важливо при цьому звернути увагу на поняття лісового фонду та на склад земель лісового фонду України.

Під час вивчення теми як основного джерела слід використовувати Лісовий кодекс України. Особливу увагу слід приділити осмисленню значення поділу лісів на дві групи і знати правовий режим кожної з них. Істотну роль у забезпеченні раціонального використання й охорони лісів відіграють такі інструменти лісового законодавства, як розрахункова лісосіка, лісовідновлення, лісорозведення, ліцензування лісокористування. Дозвільними документами, на основі яких здійснюється, лісокористування є лісорубний ордер і лісовий квиток. Необхідно також розглянути вимоги закону про порядок надання лісового фонду в користування, про підстави припинення лісокористування, обов'язки лісокористувачів з охорони лісів у процесі їх використання. В законодавстві передбачена система заходів і вимог до підвищення продуктивності лісів, лісорозведення, охорони лісів від пожеж.

У зв'язку з важливістю обліку і ведення кадастру лісового фонду, проведення моніторингу і контролю як основних функцій державного

управління в сфері використання й охорони лісів необхідно розглянути відповідні вимоги лісового законодавства.

Виконання вимог законодавства в сфері охорони і використання лісів забезпечується, зокрема, за допомогою застосування юридичної відповідальності. Студенти повинні засвоїти основи правового регулювання і знати практичні можливості застосування дисциплінарної, адміністративної, кримінальної та майнової відповідальності в даній сфері.

Контрольні запитання

1. З чого складається лісовий фонд України?
2. У чому полягає правове значення поділу лісів на групи?
3. Якою є мета створення й основні функції лісового господарства?
4. Яким є порядок використання лісових ресурсів?
5. У чому полягає відновлення лісів і лісорозведення?

Теми рефератів

1. Правове регулювання лісокористування (огляд законодавства).
2. Проблеми і перспективи лісового фонду України.

Література: [1, 2, 41, 66, 92, 93, 105, 106]

Тема 9. Основи земельного законодавства

Земля як об'єкт правового регулювання. Загальна характеристика Земельного кодексу. Земельна реформа в Україні. Право власності на землю. Право землекористування. Правова охорона земель.

Вивчення даної теми слід розпочинати із з'ясування ролі землі як основного засобу виробництва і просторового базису забезпечення життєдіяльності людства, а також екологічної ролі землі. Для розуміння сутності правової охорони даного природного об'єкта студенти повинні бачити відмінність між поняттями "земля" і "грунт".

Аналізуючи розвиток земельного законодавства України, особливу увагу слід приділити питанню земельної реформи, а також розглянути категорії земель, права й обов'язки власників, орендарів та землекористувачів, що стосуються охорони довкілля. Студенти повинні знати, як вирішуються питання про охорону навколишнього середовища при відводі земель для будівництва екологічно шкідливих об'єктів.

Особливу увагу слід приділити питанню правової охорони земель. Сутність правової охорони земель полягає у встановленні і забезпеченні виконання вимог щодо здійснення заходів, спрямованих на підвищення родючості землі, попередження її виснаження і забруднення.

У зв'язку з важливістю обліку і ведення земельного кадастру, проведення моніторингу і контролю як основних функцій державного управління в сфері використання й охорони земель необхідно розглянути відповідні вимоги земельного законодавства.

Важливим питанням при вивченні даної теми є формування ринку землі в Україні та створення системи заходів її відчуження.

Виконання вимог законодавства в сфері охорони і використання землі забезпечується, зокрема, за допомогою застосування юридичної відповідальності. Студенти повинні засвоїти основи правового регулювання і знати практичні можливості застосування дисциплінарної, адміністративної, кримінальної та майнової відповідальності в даній сфері.

Контрольні запитання

1. З чого складається земельний фонд України?
2. В чому полягає земельна реформа в Україні?
3. Яким є правове значення поділу земель?
4. Поняття, види і зміст земельних правовідносин.
5. Охарактеризуйте право власності на земельні ресурси.
6. У чому полягає правовий режим землекористування?

Теми рефератів

1. Земельна реформа в Україні.
 2. Управління в галузі використання та охорони земель.
 3. Земля як об'єкт цивільно-правових відносин.
- Література: [1, 5, 13, 20, 21, 23, 32–36, 27, 42, 52–55, 65, 70, 79, 113, 131, 143]

5. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ З КУРСУ "ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО" ЗА КРЕДИТНО- МОДУЛЬНОЮ СИСТЕМОЮ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Заняття проводяться у формі: лекцій, практичних занять, індивідуальних занять, самостійної роботи студентів.

Метою лекційних занять є:

ознайомлення студентів із категорійно-понятійним апаратом дисципліни;

висвітлення основних теоретичних питань дисципліни;

визначення кола основних джерел;

акцентування уваги студентів на актуальних та проблемних аспектах дисципліни;

окреслення кола питань самостійної роботи студентів;

підвищення рівня правової свідомості та правової культури студентів.

Метою практичних занять є:

закріплення знань, отриманих під час лекційного заняття;

розвиток усного мовлення та письма;

формування вміння аргументації своєї позиції;

сприяння розвитку навичок ведення дискусії;

ознайомлення зі зразками процесуальних документів (позовні заяви, скарги, договори, протоколи тощо).

Індивідуальні заняття зі студентами повинні:

сприяти підвищенню активності студентів;

усувати недоліки в оволодінні окремими питаннями дисципліни;

сприяти найбільш ефективному оцінюванню знань студентів.

Метою самостійної роботи є:

вироблення навичок опрацювання науково-теоретичної літератури, нормативних джерел, практичних матеріалів тощо;

розвиток сталих вмінь до самостійного освоєння і викладення інформації поза навчальною аудиторією;

поглиблення навичок практичного розв'язання навчальних завдань та конкретних юридичних ситуацій на основі засвоєних положень навчальної дисципліни.

Організація оцінювання знань студентів. Види і форми контролю успішності студентів

Поточний контроль

Усне опитування проводиться під час практичних та індивідуальних занять. Усна відповідь оцінюється, виходячи з максимальної кількості балів – 5.

Підготовка і захист оглядово-інформаційних і науково-проблемних рефератів оцінюється до 15 балів.

Написання есе оцінюється до 10 балів.

Виступ із повідомленням. Під час проведення практичних або індивідуальних занять студент може виступити із актуальним повідомленням на задану тему. Максимальна сума балів, яку студент може отримати за підготовку повідомлення, – 5.

Перевірка наявності та систематичності ведення конспектів лекцій оцінюється, виходячи з максимальної кількості балів – 5.

Перевірка конспектів нормативно-правових актів оцінюється, виходячи з максимальної кількості балів – 10.

Підготовка процесуальних документів оцінюється до 10 балів.

Термінологічний диктант може проводитися під час лекційних або практичних занять і оцінюється, виходячи з 1 балу за кожен вірний термін.

Поточне тестування оцінюється, виходячи з 2 балів за кожну вірну відповідь.

Індивідуальні консультації надаються викладачем на бажання студента. Бали за консультацію не виставляються.

Модульний контроль

Модульний контроль передбачає проведення модульних (тематичних) контрольних робіт. Для отримання допуску до написання модульної контрольної роботи студент повинен набрати 30 і більше балів під час поточного контролю.

Якщо студент не набрав мінімальну суму балів, то він не допускається до модульного контрольного заходу і йому рекомендується набрати цю кількість балів за рахунок виконання індивідуальних завдань та поточного тестування.

Модульна контрольна робота складається із:

тестових завдань;

тематичних задач;

теоретичних запитань.

Кожне тестове завдання складається з 10 частин. Кожний варіант завдання має тільки одну правильну відповідь. За кожну правильну відповідь нараховується по 2 бали. Таким чином, за повністю вірні відповіді студент може отримати максимальну суму балів – 20. За невірну відповідь бали не нараховуються.

За правильне розв'язання задачі нараховується максимум 5 балів.

За відповідь на теоретичне запитання теми студент може отримати максимум 10 балів.

Отже, за належним чином виконану модульну контрольну роботу студент може отримати до 50 балів.

Протягом семестру на двох модульних контрольних заходах студент може отримати від 60 до 100 балів. Студент, який отримав більше 60 балів, за його бажанням може бути звільнений від семестрового іспиту й отримати набрану кількість балів як підсумкову оцінку.

Підсумковий контроль

Підсумковий контроль проводиться шляхом складання студентами семестрового іспиту з дисципліни "Екологічне право". Під час іспиту сту-

денти відповідають на питання екзаменаційних білетів. Кожен білет містить три контрольні питання. Відповідь на кожне питання білета оцінюється до 10 балів. Тобто після складання іспиту студент може отримати до 30 балів, які додаються до суми балів, отриманої під час проведення модульних контрольних заходів.

Студент, який набрав під час проведення модульних контрольних заходів більше 60 балів, може:

не складати іспит і отримати набрану кількість балів як підсумкову оцінку;

складати іспит для підвищення свого балу.

Студент, що набрав під час проведення модульних контрольних заходів менше 60 балів, здає підсумковий семестровий іспит.

Студент, який під час проведення модульних контрольних заходів набрав менше 50 балів, не допускається до складання іспиту.

Критерії оцінки знань студентів

Критерії оцінки знань за 4-бальною шкалою

"5" – відмінно:

- за глибоке засвоєння програмного матеріалу;
- грунтовні знання законодавства та практики його застосування;
- сумлінне та правильне виконання контрольних завдань;
- за повні та змістовні відповіді на запитання;
- за наявність додаткових знань з предмету.

"4" – добре:

- за повне засвоєння програмного матеріалу;
- за вміння орієнтуватися в законодавстві та практиці його застосування;
- акуратне виконання контрольних завдань;
- відповіді на запитання можуть містити окремі неточності.

"3" – задовільно:

- за часткове засвоєння програмного матеріалу;
- неповні та неточні відповіді на запитання;
- неточності контрольного завдання;
- програма в основному виконана, мета досягнута, є розуміння основних положень з предмету.

"2" – незадовільно:

- за незасвоєння значної частини програмного матеріалу;
- за невиконання контрольних завдань;
- за нерозкриття змісту основних питань з предмету, незнання основних категорій та термінів.

Оцінювання знань за шкалою ECTS

Оцінювання виявлених студентами знань за шкалою ECTS здійснюється таким чином:

оцінка "відмінно" (за шкалою ECTS – "A") виставляється, якщо студент протягом виконання змістових модулів сумарно набрав від 96 до 100 залікових балів; це відповідає відмінному виконанню всіх форм завдань лише з незначною кількістю помилок;

оцінка "дуже добре" (за шкалою ECTS – "B") виставляється, якщо студент протягом виконання змістових модулів дисципліни набрав суму залікових балів від 86 до 95; це відповідає виконанню завдань вище середнього рівня з кількома помилками;

оцінка "добре" (за шкалою ECTS – "C") виставляється, якщо студент протягом виконання змістових модулів набрав суму залікових балів від 71 до 85; це відповідає в загальному правильній роботі з певною кількістю помилок;

оцінка "задовільно" (за шкалою ECTS – "D") виставляється, якщо студент протягом виконання змістових модулів дисципліни набрав суму залікових балів від 60 до 70; це відповідає тому, що роботу виконано непогано, але зі значною кількістю недоліків;

оцінка "достатньо" (за шкалою ECTS – "E") виставляється, якщо студент протягом виконання змістових модулів дисципліни набрав сумарно 60 залікових балів; це відповідає задовільному виконанню мінімальних критеріїв;

оцінка "незадовільно" (за шкалою ECTS – "FX") виставляється, якщо студент протягом виконання змістових модулів дисципліни набрав суму залікових балів від 50 до 59; це означає, що йому потрібно попрацювати перед тим, як досягти мінімального критерію;

оцінка "незадовільно" (за шкалою ECTS – "F") виставляється, якщо студент протягом виконання змістових модулів дисципліни набрав суму залікових балів менше, ніж 50; це означає, що необхідна серйозна подальша робота.

6. ПИТАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ ТА НАВИЧОК СТУДЕНТІВ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ "ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО"

1. Поняття екологічного права. Історія становлення екологічного права України.
2. Предмет екологічного права
3. Методологічні основи екологічного права.
4. Принципи екологічного права.
5. Джерела екологічного права України.
6. Конституція України як джерело екологічного права.
7. Система екологічного права.
8. Місце екологічного права в системі екологічних і правових наук.
9. Об'єкти та суб'єкти екологічного права.
10. Екологічні права громадян України.
11. Екологічні обов'язки громадян.
12. Право громадян на безпечне навколишнє середовище.
13. Право на отримання екологічної інформації.
14. Судовий захист екологічних прав громадян.
15. Система органів управління в галузі екології.
16. Державний контроль за дотриманням екологічного законодавства.
17. Громадський контроль у сфері охорони природи.
18. Нагляд за дотриманням норм екологічного права.
19. Гарантії здійснення екологічних прав громадян.
20. Поняття екологічної безпеки.
21. Класифікація надзвичайних ситуацій.
22. Поняття, мета, завдання екологічної експертизи. Об'єкти.
23. Види екологічної експертизи. Порядок проведення.
24. Спостереження. Стандартизація. Нормування.
25. Поняття та завдання екологічного аудиту. Екологічні аудитори.
26. Види екологічного аудиту. Порядок проведення.
27. Поняття права власності на природні ресурси, його основні особливості.
28. Форми власності на природні ресурси. Основні об'єкти.
29. Право державної власності на природні ресурси.
30. Право власності громадян на природні ресурси.
31. Захист права власності на природні ресурси.
32. Права та обов'язки власників природних ресурсів.
33. Поняття права природокористування. Принципи.
34. Види права природокористування.

35. Суб'єкти та об'єкти права природокористування.
36. Права та обов'язки природокористувачів.
37. Підстави виникнення і припинення права природокористування.
38. Зміст права природокористування.
39. Ліцензування права природокористування.
40. Оренда як особлива підстава набуття права користування природними ресурсами.
41. Лісовий фонд України.
42. Правове значення поділу лісів на групи.
43. Лісове господарство: мета створення й основні функції.
44. Правове регулювання заготівлі деревини.
45. Плата за використання лісових ресурсів та користування земельними ділянками лісового фонду.
46. Порядок використання лісових ресурсів.
47. Відновлення лісів і лісорозведення.
48. Водний фонд України.
49. Основи водокористування.
50. Користування річками.
51. Охорона вод.
52. Відповідальність за порушення водного законодавства.
53. Користування землями водного фонду.
54. Поняття права надрокористування, його об'єкти та суб'єкти.
55. Державний фонд надр.
56. Особливості користування природними ресурсами континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони.
57. Правове регулювання видобутку корисних копалин.
58. Регулювання надрокористування.
59. Права та обов'язки надрокористувачів.
60. Правове регулювання використання земель.
61. Правова охорона земель.
62. Земля як об'єкт права власності.
63. Склад та цільове призначення земель України.
64. Поняття права землекористування.
65. Порядок надання земель.
66. Порядок вилучення земель.
67. Права та обов'язки землекористувачів.
68. Захист прав землекористувачів.
69. Припинення права землекористування.
70. Правове регулювання оренди земель.
71. Контроль за використанням та охороною земель.
72. Відповідальність за порушення земельного законодавства.

- 73. Природні території та об'єкти, що підлягають особливій охороні.
- 74. Правові засади функціонування територій та об'єктів природно-заповідного фонду.
- 75. Правовий режим заповідників.
- 76. Правовий режим ботанічних садів і зоологічних парків.
- 77. Загальнодержавна програма формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки.
- 78. Правове регулювання функціонування курортних та рекреаційних зон.
- 79. Правовий режим використання тваринного світу.
- 80. Охорона тваринного світу.
- 81. Поняття міжнародного екологічного права.
- 82. Принципи міжнародного екологічного права.
- 83. Джерела міжнародного екологічного права.
- 84. Міжнародно-правовий захист навколишнього морського середовища.
- 85. Боротьба із зміною клімату.
- 86. Відповідальність за порушення екологічного законодавства.
- 87. Поняття екологічного правопорушення.
- 88. Об'єкти та суб'єкти екологічного правопорушення.
- 89. Злочини у сфері охорони навколишнього природного середовища.
- 90. Загальна характеристика розв'язання спорів у галузі екології.

7. СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

АВАРІЯ ЕКОЛОГІЧНА – виробнича або транспортна ситуація, непередбачена діючими технологічними регламентами і правилами, що супроводжується істотним збільшенням впливу на навколишнє середовище. За характером ризику А.Е. можна розподілити на наступні групи: викиди хімічних речовин стаціонарними джерелами; викиди бактеріологічних і біологічно активних речовин; викиди радіоактивних речовин; вибухи і пожежі; раптові руйнування споруд; транспортні аварії; надзвичайні ситуації, пов'язані із випробуванням військової техніки тощо.

АНТРОПОГЕННИЙ – створений (народжений) людиною (наприклад, антропогенний ландшафт).

АТМОСФЕРА – повітряна оболонка Землі. Простежується до висоти 2 тис. км, її поділяють на тропосферу, стратосферу, мезосферу, термосферу, екзосферу. Сучасна атмосфера в значній мірі продукт біогенного походження.

БІОЛОГІЧНЕ РІЗНОМАНІТТЯ – сукупність усіх видів рослин, тварин і мікроорганізмів, їх угруповань та екосистем у межах території України, її територіальних та внутрішніх морських вод, виключної (морської) економічної зони та континентального шельфу. Біологічне різноманіття складається з видового, популяційного, ценотичного, генетичного різноманіття. Людина є невід'ємним елементом біологічного різноманіття і поза ним існувати не може.

БІОСФЕРА – оболонка Землі, населена сукупністю живих організмів. Це організована життєдіяльність організмів; земна оболонка, у формуванні компонентів якої живі організми відіграють першорядну роль. Вона включає нижню частину атмосфери, всю гідросферу і верхню частину літосфери.

БІОСФЕРНІ ЗАПОВІДНИКИ – це природоохоронні, науково-дослідні установи міжнародного значення, що створюються з метою збереження в природному стані найбільш типових природних комплексів біосфери, здійснення фонового екологічного моніторингу, вивчення навколишнього природного середовища, його змін під дією антропогенних факторів.

БІОЦЕНОЗ – історично утворена сукупність видів рослин і тварин, що населяють ділянку з більш-менш однотипними умовами існування (біотоп).

ДЕРЖАВНІ КАДАСТРИ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ – офіційні документи, які ведуться для обліку кількісних, якісних та інших характеристик природних ресурсів, обсягу, характеру та режиму їх використання.

ДЕРЖАВНІ СТАНДАРТИ в галузі охорони навколишнього природного середовища – це обов'язкові для виконання поняття і терміни, що визначають режим використання й охорони природних ресурсів, методи контролю за станом навколишнього природного середовища, вимоги щодо запобігання забрудненню навколишнього природного середовища, інші питання, пов'язані з охороною навколишнього природного середовища та використанням природних ресурсів.

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА – стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства, довкілля від загроз, що виникають в результаті антропогенних і природних впливів на навколишнє середовище.

ЕКОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА В УКРАЇНІ – вид науково-практичної діяльності спеціально уповноважених державних органів, еколого-експертних формувань та об'єднань громадян, що ґрунтується на міжгалузевому екологічному дослідженні, аналізі та оцінці передпроектних, проектних та інших матеріалів чи об'єктів, реалізація і дія яких може негативно впливати або впливає на стан навколишнього при-

родного середовища, і спрямована на підготовку висновків про відповідність запланованої чи здійснюваної діяльності нормам і вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки.

ЕКОЛОГІЧНА МЕРЕЖА – єдина територіальна система, яка включає ділянки природних ландшафтів, що підлягають особливій охороні, і території та об'єкти природно-заповідного фонду, курортні і лікувально-оздоровчі, рекреаційні, водозахисні, полезахисні території та об'єкти інших типів, що визначаються законодавством України і є частиною структурних територіальних елементів (далі – елементи) екологічної мережі – природних регіонів, природних коридорів, буферних зон.

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО – система правових норм, що регулюють суспільні відносини з охорони навколишнього середовища від шкідливих хімічних, фізичних, біологічних, радіаційних впливів у процесі господарської та іншої діяльності, а також з раціонального використання природних ресурсів.

ЕКОЛОГІЧНИЙ АУДИТ – це документально оформлений системний незалежний процес оцінювання об'єкта екологічного аудиту, що включає збирання й об'єктивне оцінювання доказів для встановлення відповідності визначених видів діяльності, заходів, умов, системи управління навколишнім природним середовищем та інформації з цих питань вимогам законодавства України про охорону навколишнього природного середовища та іншим критеріям екологічного аудиту.

ЕКОЛОГІЧНІ НОРМАТИВИ встановлюють гранично допустимі викиди та скиди у навколишнє природне середовище забруднюючих хімічних речовин, рівні допустимого шкідливого впливу на нього фізичних та біологічних факторів.

ЕКОЛОГІЯ – синтетична біологічна наука про взаємовідносини між живими організмами і середовищем їх існування.

ЕКОСИСТЕМА – будь-яке угруповання живих організмів та їх середовище існування, об'єднане в єдине функціональне ціле на основі взаємозалежності між його складовими (акваріум, космічний корабель). Термін введений англійським вченим А. Тенслі.

ЕКОЦИД – навмисне руйнування, знищення середовища існування всього живого, що призводить до біоциду.

ЛІС – це сукупність землі, рослинності, в якій домінують дерева та чагарники, тварин, мікроорганізмів та інших природних компонентів, що в своєму розвитку біологічно взаємопов'язані, впливають один на одного і на навколишнє середовище. Усі ліси на території України становлять її *лісовий фонд*.

МИСЛИВСТВО – вид спеціального використання тваринного світу шляхом добування диких звірів та птахів, що перебувають у стані природної волі або утримуються у напіввільних умовах у межах мисливських угідь і які можуть бути об'єктами полювання.

МОНІТОРИНГ навколишнього природного середовища – система спостереження, яка створюється з метою забезпечення збору, обробки, збереження та аналізу інформації про стан навколишнього природного середовища, прогнозування його змін та розробки науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття ефективних управлінських рішень.

НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ – оточуюче людину природне середовище, тобто сукупність природних екосистем, природних об'єктів і природних ресурсів у їхній взаємодії та взаємозв'язку.

НАДЗВИЧАЙНА ЕКОЛОГІЧНА СИТУАЦІЯ – надзвичайна ситуація, при якій на окремій місцевості сталися негативні зміни в навколишньому природному середовищі, що потребують застосування надзвичайних заходів з боку держави.

НАДРА – це частина земної кори, що розташована під поверхнею суші та дном водоймищ і простягається до глибин, доступних для геологічного вивчення та освоєння.

ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА – діяльність з підтримки сприятливого стану навколишнього середовища, попередження деградації в процесі суспільного розвитку і відновлення такого стану, якщо його порушено, для підтримки екологічної рівноваги.

ПЛАТА ЗА ЗАБРУДНЕННЯ СЕРЕДОВИЩА – грошове покриття підприємством соціально-економічної шкоди, яка завдана господарству і здоров'ю людей. Принцип "забруднювач платить" широко застосовується у світі.

ПЛАТА ЗА ПРИРОДНІ РЕСУРСИ – грошове покриття природо-користувачем суспільних затрат на пошук, збереження, відновлення, вилучення і транспортування природного ресурсу.

ПОПУЛЯЦІЯ – сукупність особин одного виду з загальними умовами, необхідними для підтримання його чисельності на певному рівні впродовж тривалого періоду.

ПРАВОВІ ЕКОЛОГІЧНІ ВИМОГИ – передбачене правовою нормою правило, яке встановлює міру належної поведінки суб'єктів природокористування і формується на основі пізнання закономірностей функціонування природи під дією природних й антропогенних факторів.

ПРИРОДА – сукупність об'єктів і систем матеріального світу в їхньому природному стані, які не є продуктами діяльності людини.

ПРИРОДНІ ЗАПОВІДНИКИ – природоохоронні, науково-дослідні установи загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження в природному стані типових або унікальних для даної ландшафтної зони природних комплексів з усією сукупністю їх компонентів, вивчення природних процесів і явищ, що відбуваються в них, розробки наукових засад охорони навколишнього природного середовища, ефективного використання природних ресурсів та екологічної безпеки.

ПРИРОДНИЙ КОРИДОР – природна або приведена до природного стану ділянка землі чи водної поверхні, яка на різних рівнях просторової організації екологічної мережі забезпечує для природного середовища умови безперервності, системної єдності та функції біокомунікації.

ПРИРОДНИЙ ЛАНДШАФТ – цілісний природно-територіальний комплекс з генетично однорідними, однотиповими природними умовами місцевостей, які сформувалися в результаті взаємодії компонентів геологічного середовища, рельєфу, гідрологічного режиму, ґрунтів і біоценозів.

ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИЙ ФОНД – ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища.

РЕКРЕАЦІЯ – відновлення здоров'я і працездатності шляхом відпочинку на лоні природи, або під час туристичної поїздки з відвіданням національних парків, архітектурних пам'яток, музеїв.

РЕСУРСИ ПРИРОДНІ – речовина природи, яка залучена до суспільного виробництва і складає його сировинну та енергетичну базу. Ресурси поділяються на: первинні, вторинні, невичерпні, вичерпні, відновні і невідновні.

РІВНОВАГА ПРИРОДНА – стан динамічного балансу безперервного речовинно-енергетичного поновлення з відносним збереженням основних якісно-кількісних характеристик.

РИБАЛЬСТВО – добування риби та водних безхребетних.

РОСЛИННИЙ СВІТ – сукупність усіх видів рослин, а також грибів та утворених ними угруповань на певній території.

САНІТАРНЕ ТА ЕПІДІМІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ НАСЕЛЕННЯ – це стан здоров'я населення та середовища життєдіяльності людини, при якому показники захворюваності знаходяться на усталеному рівні для даної території, умови проживання сприятливі для населення,

а параметри факторів середовища життєдіяльності знаходяться в межах, визначених санітарними нормами.

СТИХІЙНЕ ЛИХО – будь-яке руйнівне, як правило, неподоланне природне явище: землетрус, повінь, тайфун, посуха, опустелення, масове розмноження шкідників тощо.

ТВАРИННИЙ СВІТ – це сукупність диких тварин, що знаходяться в природі у стані природної волі, постійно або тимчасово знаходяться на території України або які належать до багатств континентального шельфу.

УМОВИ ПРИРОДНІ – сукупність живих організмів, тіл і явищ природи, які впливають на життєдіяльність і господарську роботу суспільства, але не залучені в матеріальне і виробниче використання, виробничу і невиробничу діяльність людей (клімат).

ЧЕРВОНА КНИГА УКРАЇНИ – це офіційний державний документ, який містить перелік рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, а також узагальнені відомості про сучасний стан цих видів тваринного і рослинного світу та заходи щодо їх збереження і відтворення.

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

Нормативно-правові акти

1. Конституція України // ВВР України. – 1996. – № 30.
2. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 // Голос України. – 1994. – 13 квітня.
3. Кодекс України про надра від 27.07.1994 // Голос України. – 1994. – 31 серпня.
4. Водний кодекс України від 06.06.1995 // Голос України. – 1995. – 20 липня.
5. Земельний кодекс України від 25.10.2001 // Уряд. кур'єр. – 2001. – 15 листопада.
6. Міжнародна Конвенція про транскордонне забруднення повітря від 13.11.1979.
7. Всесвітня Хартія природи від 28.10.1982.
8. Віденська Конвенція про охорону озонового шару від 22.08.1985.
9. Міжнародна Конвенція про зміну клімату від 09.05.1992.
10. Міжнародна Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 05.06.1992.
11. Міжнародна Конвенція про ядерну безпеку від 20.09.1994.
12. Закон України "Про правовий режим територій, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи" від 27.02.1991.
13. Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" від 25.06.1991.
14. Закон України "Про природно-заповідний фонд України" від 16.06.1992.
15. Закон України "Про карантин рослин" від 30.06.1993.
16. Закон України "Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення" від 24.02.1994.
17. Закон України "Про екологічну експертизу" від 09.02.1995.
18. Закон України "Про оренду землі" від 06.10.1998.
19. Закон України "Про рослинний світ" від 09.04.1999.
20. Закон України "Про меліорацію земель" від 14.01.2000.
21. Закон України "Про мисливське господарство та полювання" від 22.02.2000.
22. Закон України "Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру" від 08.06.2000.
23. Закон України "Про зону надзвичайної екологічної ситуації" від 13.07.2000.

24. Закон України "Про Загальнодержавну програму формування екологічної мережі України на 2000–2015 роки" від 21.09.2000.
25. Закон України "Про курорти" від 05.10.2000.
26. Закон України "Про тваринний світ" від 13.12.2001.
27. Закон України "Про Червону книгу України" від 17.02.2002.
28. Закон України "Про охорону земель" від 19.06.2003.
29. Закон України "Про оцінку земель" від 11.12.2003.
30. Закон України "Про розмежування земель державної та комунальної власності" від 05.02.2004.
31. Закон України "Про екологічний аудит" від 24.06.2004.
32. Закон України "Про захист конституційних прав громадян на землю" від 20.01.2005.
33. Постанова Верховної Ради України "Про інформування громадськості з питань, що стосуються довкілля" від 04.11.2004.
34. Указ Президента України "Положення про Державний комітет лісового господарства" від 14.08.2000 .
35. Указ Президента України "Положення про Державний комітет по земельних ресурсах" від 14.09.2000.
36. Указ Президента України "Положення про Державний комітет природних ресурсів України" від 10.02.2004.
37. Указ Президента України "Положення про Міністерство охорони навколишнього природного середовища від 10.02.2004" від 14.07.2000.
38. Постанова Кабінету Міністрів України "Положення про Зелену книгу України" від 29.08.2002.
39. Наказ Мінекоресурсів України "Про затвердження Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля" від 27.02.2002.
40. Наказ Мінприроди України "Про затвердження Положення про порядок надання екологічної інформації" від 18.12.2003.
41. Наказ Мінприроди України "Про затвердження Положення про участь громадськості у прийнятті рішень у сфері охорони довкілля" від 18.12.2003.

Основна література

Підручники, навчальні посібники

42. *Андрейцев В.І.* Екологічне право. – К.: Вентурі, 1999.
43. *Баб'як О.С., Біленчук П.Д., Чирва Ю.О.* Екологічне право України: Навч. посіб. – К.: Атака, 2001.
44. *Барбашова Н.В.* Екологічне право України: Навч. посіб. – Донецьк: Апекс, 2003.
45. *Боголюбов С.А.* Экологическое право: Учеб. для вузов. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1999.

46. Бринчук М.М. Введение в экологическое право. – М., 1996.
47. Екологічне законодавство України: Зб. нормат. актів судової та арбітражної практики: У 2 кн. / Упоряд. Є.С. Бердніков. – Одеса: Лат-стар, 2001.
48. Екологія і закон: Екологічне законодавство України: У 2 кн. / За ред. В.І.Андрейцева. – К.: Юрінком Інтер, 1998
49. Природоресурсове право України: Навч. посіб / За ред. Е.А. Бавбекова. – К.: Істина, 2005.
50. Экологический словарь. – М., 1993.
51. Экологическое право РФ: Курс лекций / Под ред. проф. Ю.Е. Винокурова. М.: Изд-во ЛЕНЭПУ, 1997.

Додаткова література

Монографії та навчальні посібники

52. Аграрное и экологическое право в России и СНГ / Под ред. С.А. Боголюбова, Е.Л. Минина. – М.: Норма, 1999.
53. Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки: Навч. посіб. – К.: Знання, 2002.
54. Балюк Г.І. Правові аспекти забезпечення ядерної та радіаційної (радіоекологічної) безпеки в Україні. – К.: Вид-во нац. ун-та ім. Тараса Шевченка, 1997.
55. Блам И.Ю. Экономическое регулирование природопользования. – Новосибирск, 1992.
56. Бурков В.Н., Грацианский Е.В., Дзюбо С.И., Щепкин А.В. Модели и механизмы управления безопасностью. – М.: СИНТЕГ, 2001.
57. Бурков В.Н., Щепкин А.В. Экологическая безопасность. – М., 2003.
58. Величко О.М., Зеркалов Д.В. Екологічне управління: Навч. посіб. – К.: Науковий світ, 2001.
59. Вівчаренко О.А. Право власності на землю в Україні (актуальні проблеми). – Івано-Франківськ, 1998.
60. Воронцов А.И., Харитонова Н.З. Охрана природы. – М.: Лесная промышленность, 1979.
61. Голиченков А.К. Экологический контроль: теория, практика правового регулирования. – М., 1992.
62. Дуглас Вайнер. Экология в Советской России. – М., 1991.
63. Касаткин С. Человек в XXI веке. Проблемы экологии. – К.: Знание, 1997.
64. Колбасов О.С. Экология: политика – право. – М., 1976.
65. Костецький В.В. Лісове право України: Навч. посіб. – К.: НІЧЛА-ВА, 1999.

66. *Крамов О.И.* Право лесопользования в СССР. – М., 1990.
67. *Краснова И.О.* Экологическое право и управление в США. – М., 1992.
68. *Красилов В.А.* Охрана природы: принципы, проблемы, приоритеты. – М., 1997.
69. *Лозанський В.Р.* Екологічне управління в розвинутих країнах світу в порівнянні з Україною. – Х., 2000.
70. *Лебедева А.Н., Лаврик О.Л.* Природоохранное законодательство развитых стран. – Новосибирск, 1993.
71. Правовая охрана окружающей природной Среды в странах Восточной Европы. – М.: Юрид. лит., 1990.
72. Природноресурсовое право України: Навч. посіб. / За ред. *І. І. Каракаша*. – К.: Істина, 2005.
73. Природоресурсное право и правовая охрана окружающей среды. / Под ред. *В.В. Петрова*. – М.: Юрид. лит., 1988.
74. *Реймерс Н.* Экология. Теории, законы, правила, принципы и гипотезы. – М., 1994.
75. *Романчук В.* Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2000 р.; М-во екології та природ. ресурсів України. – К.: Вид-во Раєвського, 2001.
76. Современное экологическое право в России и за рубежом: Сб. науч. тр. / Отв. ред. *О.Л. Дубовик*. – М.: РАН; Ин-т государства и права, 2001.
77. *Тимошенко А.С.* Формирование и развитие международного права окружающей среды. – М., 1986.
78. Экономика на службе экологии. – М., 1992.
79. Эффективность юридической ответственности в области охраны окружающей среды. – М., 1985.
- Наукові статті*
80. *Булгаков М.Б., Ялбулганов А.А.* Природоохранные акты: от "Русской правды" до петровских времен // Государство и право. – 1996. – № 2.
81. *Боголюбов С.А.* Экологические права и обязанности граждан в государствах Европы // Вестник ОГУ – 2004 – № 3.
82. *Васильева М.И.* Возмещение вреда, причиненного здоровью граждан неблагоприятным воздействием природной среды // Законность. – 1994 – № 7.
83. *Волков Г.А.* Законодательное регулирование права государственной собственности на природные ресурсы // Государство и право. – 1996. – № 9.

84. *Выглежанин А.* Право на морские природные ресурсы // Хозяйство и право. – 1997. – № 5.

85. *Выскребенцев И.* Платежи за природные ресурсы // Хозяйство и право. – 1993. – № 3.

86. Государственно-правовые проблемы экологической экспертизы // Государство и право. – 1996. – № 1.

87. *Заславская Л.А.* Законодательство о животном мире и охрана окружающей среды: практика применения // Государство и право. – 1996. – № 8.

88. *Каракаш И.И.* Права человека на пользование природной средой в международных документах и национальном законодательстве // Юрид. вестник. – 1998. – № 4.

89. *Кармазін Р.* Законодавчі перспективи землеустрою як механізму ефективного використання земель // Юридичний журнал. – 2003. – № 5.

90. *Кисельов М.* Екологічна компонента процесу державотворення // Розбудова держави. – 1997. – № 7, 8.

91. *Колбасов О.С.* Возмещение гражданам экологического вреда // Государство и право. – 1994. – № 10.

92. *Малая Т.Н.* К вопросу о праве собственности на животный мир // Вестник МГУ. Право. – 1996. – № 1.

93. *Непийвода В.* Проблеми вдосконалення української термінології у галузі екологічного права // Право України. – 2003. – № 10.

94. *Носік В.* Відшкодування збитків і втрат у земельному праві України // Юридичний журнал. – 2003. – № 5.

95. *Петров В.В.* Охрана среды и здоровье человека // Вестник МГУ. Право. – 1994. – № 1.

96. Рио-де-Жанейровская декларация по окружающей среде и развитию // Экология и закон. – 1993. – № 1.

97. *Сомоленцев Е.* Усилить правовую охрану природы // Сов. законность. – 1986. – № 4.

ЗМІСТ

1. Загальні відомості	3
2. Тематичний план	5
3. Зміст лекційного курсу	6
4. Практичні заняття	7
5. Методичні рекомендації щодо проведення занять з курсу "Екологічне право" за кредитно-модульною системою організації навчального процесу	20
6. Питання для самостійної перевірки знань та навичок студентів з навчальної дисципліни "Екологічне право"	25
7. Словник основних термінів	27
Навчально-методичні матеріали	33

ЛОМЖЕЦЬ Юлія Вікторівна

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО УКРАЇНИ
Методичні вказівки з навчальної дисципліни

(українською мовою)

Комп'ютерне складання та верстання А.Й. Лихіна

Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 2,2.
Тираж 100 прим. Зам. № 285.

Видавець і виготівник Національний університет кораблебудування
54002, м. Миколаїв, вул. Скороходова, 5

Свідectво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2506 від 25.05.2006 р.